Alina Ilinca
Liviu Marius Bejenaru

Secretomanie şi controlul informaţiilor în România socialistă

(1965-1989)

Moto: „ *Totodată, ţinând seama că pe plan internaţional mai există forţe reacţionare, ostile socialismului, că şi în ţările socialiste se mai găsesc elemente declasate, descompuse, care pentru un pumn de arginţi sunt gata să-şi trădeze patria, este necesar să asigurăm întărirea în continuare a organelor de apărare a statului, menţinerea trează a vigilenţei lucrătorilor din securitate*”[1].

Alegerea, la 23 martie 1965, a lui Nicolae Ceauşescu în fruntea partidului a semnificat dorinţa elitei politice comuniste de a se delimita de perioada precedentă, ideea de bază fiind aceea a înnoirii[2]. Astfel, în acelaşi an, la 21 august, a fost adoptată o nouă Constituţie, iar noul Cod Penal a fost aprobat de Marea Adunare Naţională la 21 iunie 1968, intrând în vigoare la 1 ianuarie 1969[3], ceea ce însemna, pe de o parte, dezincriminarea unor fapte petrecute în trecut, renunţarea la sintagma de „infracţiuni contrarevoluţionare” şi înlocuirea ei cu cea de „infracţiuni contra securităţii statului”, iar pe de altă parte dispariţia din limbajul juridic a vocabularului agresiv[4]. Toate aceste schimbări au dus, după cum sublinia W. Bacon, la eliminarea terorii şi la substituirea controlului prescriptiv al statului cu acela restrictiv[5]. De asemenea, noul secretar general al partidului, în condiţiile „restrângerii funcţiei represive a statului nostru democrat-popular”, concept promovat încă de la Congresul al III-lea al P.M.R. (20-25 iunie 1960), şi-a înscris ca punct principal al programului politic „apărarea legalităţii socialiste”, care, după ce a fost consacrat în Constituţie, a devenit principiul de bază al întregii activităţi a organelor de stat,

1 Mesajul adresat de către Nicolae Ceauşescu lucrătorilor Ministerului de Interne cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la crearea organelor de securitate – 30 august 1968 (Nicolae Ceauşescu, Legalitatea socialistă – puternic factor de dinamism social, Editura Politică, Bucureşti, 1989, pp. 96-97).

2 Dan Constantin Mâţă, Siguranţa statului în România „democrat-populară". Cazul infracţiunilor „contrarevoluţionare", în „Anuarul Institutului de Istorie « A.D. Xenopol »", XLII, 2005, pp. 497-507.

3 Ibidem.

4 Ibidem.

5 Apud Dennis Deletant, Studiu introductiv, în Marius Oprea, Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente, Polirom, Iaşi, 2002, p. 37.

mai ales a celor din Justiţie, Procuratură şi Ministerul de Interne (inclusiv Securitate)[6].

Întâlnim o nouă abordare şi în privinţa atitudinii politice faţă de apărarea secretului de partid şi de stat. Ceauşescu din acei ani, după formula unui analist, se deplasa în viaţa publică într-un echilibru situat între naţional şi civic[7]. Era vorba, în special, de dorinţa sa şi a partidului de a-şi extinde popularitatea politică şi a-şi transforma sistemul autoritar de relaţii în societate dintr-unul bazat pe dominaţie într-unui care punea accent pe manipulare, dintr-un stil de conducere bazat aproape exclusiv pe comandă şi violenţă într-unui în care metodele principale de manipulare şi convingere erau mult mai importante decât în trecut[8]. Mentalitatea de „cetate asediată” a primei perioade a comunismului românesc făcea ca atitudinea faţă de secret a vechii conduceri comuniste a României să nu depăşească stadiul unei gestionări poliţieneşti a societăţii. Nicolae Ceauşescu a înlocuit această represiune poliţienească (care nici nu mai era necesară, deoarece Gheorghiu-Dej „îşi îndeplinise în mod exemplar misiunea”)[9] cu o formă de dirijare socială preventivă, în care un rol important revenea educării populaţiei în spiritul apărării „valorilor socialismului”. „Grija” faţă de onoarea colectivităţii, onoarea naţională, sentimentul demnităţii oamenilor muncii, sentimentul îndatoririlor membrilor de partid, patriotismul care „a căpătat sensuri noi, un conţinut mai bogat”, devenind „patriotism socialist” şi însemnând în primul rând „fapte, abnegaţie şi un înalt nivel de comportare morală”, „activităţile de pregătire contrainformativă a populaţiei, ce contribuiau la dezvoltarea spiritului de combativitate şi vigilenţă a oamenilor muncii din obiectivele industriale, social-culturale, studenţi, pensionari etc, toate acestea conducând la o mai bună cunoaştere şi înţelegere a prevederilor actelor normative ce reglementează regimul relaţiilor cu cetăţenii străini şi apărarea secretului de stat”[10], „stimularea creării modelelor revoluţionare, patriotice şi proletare şi difuzarea lor în masă” (aici, o pondere deosebită o avea televiziunea, radioul şi presa, dar şi lucrătorul de Securitate, „care s-a format la şcoala noilor realităţi socialiste” şi a fost „pus sub controlul partidului”), iată tot atâtea exemple de

6 De fapt, acest concept a fost introdus şi reiterat de Lenin (liderul bolşevic folosea termenul de „legalitate revoluţionară"), după introducerea N.E.P.-ului, pentru a sublinia că regimul sovietic, acum consolidat, avea la bază principii ferme, care înlocuiau „îndemnurile conştiinţei revoluţionare" şi principiul „pragmatismului revoluţionar", folosite până atunci de justiţia sovietică în special ca repere principale în procedurile sale impredictibile. (George Legget, Ceka. Poliţia politică a lui Lenin, Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 363).

7 J.F.Brown, Preface, în Anneli Ute Gabanyi, The Ceauşescu Cult, The Romanian Cultural Foundation Publishing House, Bucharest, 2000, p. 12.

8 Robert R. King, History of the Romanian Communist Party, Hoover Institution Press, Stanford, California, 1980, pp. 100-101.

9 Dennis Deletant, Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989, Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 27.

10 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 117, vol. 1, f. 89.

educare a populaţiei şi de exercitare a unui control social mult mai subtil decât în perioada anterioară.

Imaginea spionului

Pentru România comunistă din perioada lui Dej imaginea spionului avea două laturi: una pentru contracararea activităţii serviciilor secrete occidentale şi alta care deriva din logica nefastă a luptei de clasă. Cele două laturi nu existau în stare pură, deoarece, chiar şi în cazul prinderii şi judecării unor spioni, exista o mare doză din această gestiune poliţienească a societăţii, la care se mai adăugau tensiunile provenite din exacerbarea războiului rece şi mentalitatea de „cetate asediată” a regimului.

Lucrurile aveau să se schimbe odată cu noua orientare în politica externă a regimului politic de la Bucureşti, când s-au produs şi o serie de mutaţii semnificative pe „frontul invizibil”. Zborurile de recunoaştere efectuate de avioanele americane U-2, tunelul din Berlin, posibilitatea de a călători mai liber în Uniunea Sovietică şi în ţările lagărului comunist, începutul perioadei de destindere Est-Vest, concepţia privind posibilitatea coexistenţei celor două sisteme, au schimbat în mod semnificativ percepţia despre culegerea informaţiilor. După cum se exprima William Colby – care a deţinut un timp funcţia de director al CIA. – „Nu mai avem nevoie de spionul care numără vagoanele trenurilor. Sarcinile lui s-au schimbat şi vizează mai mult aspectele politice, economice, sociologice şi ştiinţifice”[11]. Astfel, şi noile sarcini ale serviciilor secrete româneşti după 1965 erau altele: pe lângă cerinţele respectării legalităţii socialiste şi a desfăşurării muncii de prevenire şi a dezvoltării activităţii contrainformative, care să nu mai fie impregnată de teza „duşmanului care pândeşte pretutindeni”, ele trebuiau să facă faţă unei bătălii psihologice mult mai subtilă şi de uzură.

Pentru a exemplifica modul în care era reflectate noile cerinţe din activitatea Securităţii, deosebit de interesante sunt discuţiile desfăşurate la şedinţa din 8 februarie 1967 ţinută de Nicolae Ceauşescu cu Colegiul Ministerului Afacerilor Interne. Pe lângă problemele de ordin intern, referindu-se şi la culegerea de informaţii de pe teritoriul României şi a domeniilor vizate, Vasile Negrea, prim-adjunct al ministrului Afacerilor Interne, declara: „Apreciem că diplomaţii din ţara noastră, vorbim de ei pentru că sunt în atenţia organelor noastre, ne ocupăm de ambasadele capitaliste, se ocupă foarte intens să ştie atitudinea politică a partidului nostru faţă de mişcarea comunistă şi muncitorească internaţională, faţă de măsurile care le ia. Este opreocupare permanentă faţă de această problemă. Nu doar culeg informaţii, dar ei folosesc chiar şi presa. Rapoartele făcute de ei în afară sunt rapoarte oficiale. Ei se ocupă să afle dacă politica partidului nostru este statornică sau dacă are anumite oscilări. Şi americanii, şi englezii, şi francezii se ocupă şi

11 Cit. în Petre Hladchi-Bucovineanu, Spionajul economic – armă a concurenţei capitaliste, Editura Politică, Bucureşti, 1985, p. 83.

oficial şi neoficial de acest lucru şi fac rapoarte pe care le prezintă în afară. De exemplu, francezii fac rapoarte pe care le transmit Din tot ce fac rezultă că ei sunt convinşi că partidul nostru ţine seama de respectarea independenţei(...)”[12]. Pe lângă intensificarea activităţii în culegerea de informaţii, organele de contraspionaj trebuiau să facă faţă şi unor adevăraţi profesionişti. După cum remarca acelaşi Vasile Negrea: „ataşatul militar francez are o metodă foarte interesantă: nu are nici o legătură cu elemente recrutate care să-i transmită informaţii, însă se duce la cocteiluri, recepţii, se întâlneşte cu ataşaţii militari într-un anumit loc, îşi împart zonele de mers pe drum, unul spre Dobrogea, altul spre Banat. Asta fac şi americanii, şi englezii, şi turcii, adică cei care sunt în NATO. O altă metodă a lor care e? Pleacă cu maşina, are magnetofon, mergând pe drum, vorbeşte că în satul cutare a trecut o maşină cu numărul cutare, că a ajuns în dreptul comunei cutare şi a observat cutare. În loc să scrie, vorbeşte, iar când se întoarce înapoi ascultă banda de magnetofon şi îşi întocmeşte rapoartele”[13]. Potrivit lui Cornel Onescu – ministrul de interne din acea perioadă – „trei dintre diplomaţi, care au fost descoperiţi că se ocupă cu activitate de spionaj, au fost declaraţi indezirabili, iar pentru doi avem suficiente date şi motive pentru a fi trimişi acasă”. Tot potrivit lui Onescu – „a fost documentată activitatea de spionaj desfăşurată de 21 de persoane, care au dat informaţii unor diplomaţi străini; 15 dintre acestea au fost recrutate şi acum sunt dirijate de noi”[14]. Alte persoane care se ocupau de culegerea de informaţii mai erau, în concepţia Securităţii, comercianţii, o parte din turiştii străini, specialiştii veniţi la documentare, membrii cultelor religioase (în special cele neoprotestante).

Acestea erau însă vremurile de relativă linişte pentru organele contraspionajului românesc. Pe măsură ce criza regimului se adâncea, se revenea laprincipiul din anii '50, conform căruia orice străin e un posibil spion, modificând substanţial „baza de lucru” şi sporind cantitatea în detrimentul calităţii[15]. Dimensiunea juridică a apărării secretului de stat

Elaborarea unui cadru legal nu trebuia legată numai de ideea „respectării legalităţii socialiste”, ci şi de obiectivele economice deosebit de ambiţioase ale partidului în domeniul economic. În Codul Penal au fost introduse pedepse aspre pentru cazurile de trădare şi spionaj (articolele 157 şi 159). În acest caz, obiectul material al infracţiunii îl constituiau documentele care conţineau secrete de stat, dacă infracţiunea a constat chiar în transmiterea documentului care conţinea secrete de stat. Subiectul activ în acest caz era cetăţeanul român

12 A.M.R., fond Microfilme, rola ASi-1544, c. 602. A se vedea, de asemenea, Alina Ilinca, Liviu Marius Bejenaru, Securitatea în primii ani ai „socialismului victorios", în „Arhivele Securităţii", vol. I, Editura Nemira, Bucureşti, 2004, pp. 351-394.

13 A.M.R., fond Microfilme, rola ASj-1544, c. 603.

14 Ibidem, c. 579.

15 Cristian Troncotă, Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informaţii şi Securitate ale regimului comunist din România, Editura Elion, Bucureşti, 2003, p. 64.

sau persoana fără cetăţenie care domicilia pe teritoriul statului respectiv[16]. Legiuitorul nu specifica modul sau condiţiile în care trebuia să aibă loc transmiterea de secrete, dacă această comunicare se făcuse verbal sau în scris, ori dacă documentul fusese predat spre copiere sau fotografiere şi nici dacă aceasta se făcuse la cererea agentului străin ori din iniţiativa subiectului activ. Nu era necesar nici ca transmiterea să se fi realizat integral sau să se stabilească dacă cel care transmitea aceste date le deţinea licit sau le procurase anume pentru transmitere. Era indiferent, de asemenea, mijlocul folosit (direct sau indirect) pentru realizarea acestei transmiteri, iar persoana care beneficia de acest fapt putea fi agent al unui stat străin, lucrând în numele acestuia, dar şi agentul unei organizaţii străine, indiferent dacă lucra cu ştiinţa sau fără ştiinţa statului respectiv[17].

Răspunderea penală a subiectului activ era independentă de tragerea la răspundere a agentului străin care primise informaţia respectivă. Nu interesa nici dacă agentul s-a folosit sau nu de informaţiile primite, legea neprecizând modul în care subiectul îşi procura documentele respective, mijloacele folosite sau modul de a se introduce în locurile interesate (amănunte care se regăseau în legislaţiile străine)[18]. În privinţa laturii subiective a infracţiunii, nu interesa mobilul din care a acţionat subiectul şi nici scopul urmărit, acestea putând servi la aprecierea pericolului social pe care-l prezintă făptuitorul[19]. Aceasta era şi diferenţa de optică dintre cele două legislaţii penale: dacă în cele „burgheze" era dominantă raportarea la pericolul relativ,în cele comuniste, toate infracţiunile contra securităţii statului (printre care se număra şi spionajul) se caracterizau prin existenţa unei stări de pericol, nefiind necesară producerea unei vătămări efective[20].

O adevărată nebuloasă, care ascundea de fapt pretenţia ca statul comunist să deţină controlul total al informaţiei, era cuprinsă în alineatul 2 al articolului 157 din Codul Penal: transmiterea şi a altor date sau documente care nu conţineau secrete de stat, dar care, prin caracterul şi importanţa lor, aveau darul de a periclita securitatea statului, era pedepsită cu închisoare de la 5 la 15 ani, interzicerea unor drepturi şi confiscarea parţială a averii. În interpretarea juridică a regimului comunist era vorba „de informaţii exagerate sau unilaterale asupra realităţilor din ţara noastră ori de documente care ar putea fi interpretate într-un mod dăunător, răuvoitor statului nostru, dacă acestea sunt susceptibile să aducă prejudicii statului socialist"[21]. În lipsa

16 Teodor Vasiliu s.a., Codul Penal al Republicii Socialiste România comentat şi adnotat. Partea Specială, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975, p. 25.

17 Ibidem, p. 26.

18 Ibidem, p. 27.

19 Ibidem, p. 29.

20 Ibidem p. 15.

21 Ibidem p. 28.

precizării informaţiilor care trebuiau să fie cunoscute de către cetăţeni, metoda consta în procedeul celor „două măsuri” („jocul dublei realităţi” – după terminologia lui Alain Besançon). Astfel, atitudinile ideologice, sociale, intelectuale sau morale, analoage sau de-a dreptul identice, erau întâmpinate aprobativ sau condamnate de susţinătorii socialismului, în funcţie de latura lor favorabilă sau nefavorabilă din punctul de vedere al intereselor comunităţii socialiste. Prin urmare, acelaşi comportament, lăudat de propaganda comunistă ca fiind nobil, înţelept, eroic, când avea loc în Franţa, în Anglia sau în S.U.A. (declanşarea unei greve sau apariţia unui articol critic la adresa guvernului), devenea culmea josniciei când se întâlnea în ţările comuniste[22].

Pe lângă Codul Penal, care definea la articolul 150 înţelesul termenului „secret de stat” prin caracterul lui vădit, legea nr. 23/1971 lărgea sfera acestui termen şi la informaţiile care constituiau secrete de stat. Legea definea termenul de „secret de stat” ca fiind documentele, datele şi informaţiile care prezintă în mod vădit acest caracter şi a căror divulgare este de natură să pericliteze interesele tehnico-ştiinţifice, militare sau politice ale statului, precum şi datele declarate sau calificate astfel prin hotărâre a Consiliului de Miniştri. Informaţiile, datele sau documentele care nu constituiau secrete de stat, dar nu erau destinate publicităţii, făceau parte din categoria secretelor de serviciu (art. 4). Legea punea accentul pe măsurile cu caracter preventiv,răspunzând concepţiei partidului care stabilea ca „la traducerea în viaţă a sarcinilor care privesc perfecţionarea activităţii statului, un rol tot mai important trebuie să-l aibă oamenii muncii, prin participarea lor din ce în ce mai activă la soluţionarea tuturor problemelor care se ivesc în opera de edificare a societăţii socialiste multilateral dezvoltate”[23]. Alte prevederi se refereau la obligaţiile şi răspunderile organizaţiilor socialiste şi ale conducătorilor acestora de a lua măsuri pentru buna organizare a apărării secretului de stat (art. 6-8), sarcinile organelor securităţii statului (art. 9), obligaţiile şi răspunderile persoanelor fizice (art. 10-15), obligativitatea ca persoana ca urma să se angajeze într-un loc de muncă unde se executau lucrări cu caracter de secret de stat să semneze un angajament cu privire la păstrarea cu stricteţe a secretului de stat (art. 21), răspunderile organelor securităţii statului cu privire la organizarea, colectarea, transportul şi distribuirea corespondenţei cu caracter secret de stat, precum şi condiţiile în care documentele ce constituie secrete de stat şi cele ca nu erau destinate publicităţii puteau fi transportate în străinătate de către delegaţiile sau salariaţii organizaţiilor socialiste (art. 56). Salariaţii care deţineau astfel de date nu puteau stabili relaţii de serviciu cu organizaţiile internaţionale, reprezentanţele şi organizaţiile străine, şi nici cu străinii care nu aveau

22 Piotr Wierzbicki, Structura minciunii, Editura Nemira, Bucureşti, 1996, p. 49.
23 Dragoş Cojocarii, Lege, Legalitate, Justiţie. Cunoaştere, Interpretare, Aplicare, Editura Militară, Bucureşti, 1972, p. 176.

domiciliu în România, fără aprobarea prealabilă a conducătorului organizaţiei socialiste din care făceau parte. Dacă acest lucru nu era posibil, salariatul trebuia să informeze în termen de 24 de ore pe conducătorul organizaţiei socialiste (art. 13).

Alte prevederi ale legii se refereau la lupta împotriva subversiunii ideologice. Astfel, se interzicea „scoaterea, difuzarea sau publicarea în străinătate a lucrărilor sau scrierilor de orice fel, care ar putea prejudicia interesele statului român” (art. 5, al. 2). De asemenea, se interzicea „cetăţenilor români (indiferent dacă deţineau secrete de stat sau nu – n.n.) de a avea orice fel de legătură cu posturile de radio şi televiziune ori cu organele de presă din străinătate, care, prin acţiunile lor, desfăşoară o activitate de defăimare sau contrară intereselor statului român” (art. 14). Acordarea de interviuri către mass-media occidentală se făcea „numai cu aprobarea conducătorului organului central în subordinea căruia se află organizaţia din care face parte cel în cauză sau, după caz, a preşedintelui comitetului executiv al consiliului popular judeţean ori a municipiului Bucureşti” (art. 15). Ultimele prevederi audevenit, cu timpul, un mijloc de presiune împotriva celor care aveau opinii politice contrare.

Prin hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 19 din 14 ianuarie 1972, documentele, datele şi informaţiile erau clasificate ca: strict secrete de importanţă deosebită, strict secrete şi secrete în funcţie de conţinutul şi importanţa lor, lista fiind una deosebit de largă, ceea ce demonstra mai mult grija regimului comunist pentru îngrădirea dreptului de informare a cetăţenilor decât dorinţa de apărare a secretului de stat. Aşa a fost şi cazul clasificării ca strict secret de importanţă deosebită a muncii operative a organelor de securitate, în măsura în care această activitate nu se reducea la una de contrainformaţii, specifică de altfel oricărui stat, ci era şi una de poliţie politică. În perioada lui Gheorghiu-Dej, Securitatea folosea propria activitate pentru a-şi impune un ascendent faţă de conducerea partidului. Punând-o sub control, Ceauşescu o protejează prin prevederi legale care interziceau menţionarea publică neautorizată a activităţilor sale, inclusiv de poliţie politică, nemaivorbind de criticarea acestora sau de dezvăluirea încălcărilor legii (cu excepţiile strict controlate ale celor din perioada anterioară), semn că statul îşi păstrează caracterul său poliţienesc.

Un alt mijloc eficient pentru îngrădirea circuitului informaţiilor l-a reprezentat stabilirea ca îndatorire pentru salariaţii unităţilor socialiste de a nu divulga date sau informaţii referitoare la unităţile socialiste şi care, deşi nu aveau caracter de secret de stat, nu erau destinate publicităţii, deoarece puteau aduce atingere intereselor obşteşti. Astfel, prin apropierea terminologică introdusă între „secret de stat” şi „înscris oficial”, cât şi prin interpretarea acestuia din urmă ca legându-se de toate organizaţiile care

funcţionau legal în societate, deci ca având un sens general şi exhaustiv, orizontul deschis de această legislaţie se dovedea a fi unul nelimitat[24].

Ca şi cum toate acestea nu erau de ajuns, la această stare de lucruri mai contribuia şi activitatea Securităţii care efectua o informare paralelă asupra situaţiei din diferite întreprinderi datorită sarcinii ce îi fusese încredinţată de a supraveghea activitatea economică în vederea realizării programelor deosebit de ambiţioase ale partidului. Astfel, un ministru sau un director din diverse sectoare de activitate puteau rămâne pur şi simplu surprinşi când date confidenţiale bine cunoscute despre deficienţe din sfera de resort reapăreau după un timp pe masa lor, urmare a acestei activităţi, ca „informaţii strict secrete".

Caracteristica de societate închisă specifică regimului comunist, bazată pe reguli normative mai mult sau mai puţin arbitrare ce excludeau posibilitatea opţiunii individuale, se manifesta şi în cazul emigrărilor. Refuzul acordării permisiunii renunţării la cetăţenia română era o practică curentă pentru cei care erau consideraţi că deţineau informaţii şi date care constituiau secrete de stat, fapt care întregea mecanismul birocratic ce trebuia parcurs pentru stabilirea într-o altă ţară. La toate acestea se mai adăuga şi activitatea desfăşurată de regim împotriva „refuzului înapoierii în ţară". Noul Cod Penal, prin art. 253 (modificat prin Legea 6/1973), o includea în cadrul infracţiunilor de serviciu, dar, spre deosebire de codul penal anterior, se incrimina şi refuzul înapoierii în ţară a cetăţeanului român care avea acces la date strict secrete de importanţă deosebită, indiferent dacă plecase din ţară în calitate de turist sau cu însărcinări pe linie de stat sau de interes obştesc[25]. Cu toate acestea, numărul celor care refuzau să se mai întoarcă în „raiul socialist" era an de an mai ridicat. Astfel, un raport al Corpului de control al ministrului de interne, elaborat la 17 decembrie 1974, evidenţia următoarea situaţie: „În cursul acestui an, până la data de 30 noiembrie, un număr de 1261 de persoane au refuzat să se întoarcă în ţară, dintre care 167 plecate în interes de serviciu şi 1094 în interes personal. Din acestea, 107 sunt ingineri, 52 medici, 20 economişti, 72 profesori, iar 44 artişti, scriitori şi pictori. (...) Menţionăm că în 42 din cazurile analizate, persoanele respective au avut acces la documente secrete". În opinia corpului de control al ministrului de interne, cauzele „care au facilitat unor persoane rămânerea peste graniţă, au reliefat existenţa unor serioase neajunsuri pe linia respectării ordinelor şi instrucţiunilor în vigoare cu privire la cunoaşterea celor ce solicită aprobarea plecării în străinătate. Rezolvarea cu atenţie şi exigenţă a fiecărui caz în parte nu constituie încă o

24 Istvân Kirâly V., Fenomenologia existenţială a secretului, Editura Paralela 45, Bucureşti, 2001, pp. 84-85.

25 George Antoniu, Marin Popa, Ştefan Daneş, Codul Penal pe înţelesul tuturor, Ediţia a III-a revăzută şi adăugită, Editura Politică, Bucureşti, 1976, p. 246.

preocupare sistematică a tuturor factorilor de răspundere din unităţile cărora le revin sarcini pe această linie”[26].

În loc să prezinte adevăratele cauze ale refuzului înapoierii în ţară, Securitatea se iluziona că cei care recurgeau la asemenea gesturi erau „descompuşi moral” sau, aşa cum se sublinia în diferite lucrări care tratau acest fenomen, erau „elemente instabile din punct de vedere politic, aventuriste, lipsite de demnitate naţională, atrase de mirajul vitrinelor din marile oraşe capitaliste”[27]. Ţapul ispăşitor pentru situaţia creată a fost găsit în cadrul Direcţiei de paşapoarte, unde s-a luat măsura demiterii şefului acesteia, generalul-maior Gheorghe Pele. Lucrurile însă nu s-au îmbunătăţit, deoarece la şedinţa Consiliului de Conducere al Ministerului de Interne, din 11 februarie 1975, generalul-colonel Nicolae Doicaru făcea următoarea remarcă: „Direcţia de paşapoarte n-a reuşit nici până în prezent să se debaraseze de nişte practici moştenite de la tovarăşul general-maior Pele Gheorghe, atât în privinţa organizării muncii cât şi a evidenţelor. Dacă tovarăşii ar avea o evidenţă bine pusă la punct în care să opereze cu multă răspundere toate modificările survenite, nu s-ar mai ivi asemenea probleme. De exemplu, un ofiţer de securitate face raport şi cere să nu i se aprobe plecarea în străinătate cumnatului său, pentru că nu se va mai înapoia în ţară şi totuşi i se dă drumul, iar acum se pune problema ca pe acest ofiţer să-l trecem în rezervă. Deci, tovarăşi, sunt nişte greşeli, atât din punct de vedere profesional, cât şi politic, care afectează nişte oameni cinstiţi. Trebuie traşi la răspundere şi ofiţerii care au greşit, dar trebuie, tovarăşe Coman (Teodor Coman, prim-adjunct al ministrului de interne – n.n.), să facem o problemă şi în cazul Direcţiei de paşapoarte”[28]. Nu era mai puţin adevărat însă că la această situaţie contribuiau chiar ofiţeri de Securitate, dintre cei care deţineau funcţii de răspundere sau protejaţi ai celor dintâi, tentaţi de a pune mâna pe casele mai confortabile, situate în importante zone rezidenţiale, ale celor care refuzau să se mai întoarcă în ţară[29].

Calea aleasă de către regim, pe lângă sancţiunile din Codul Penal pentru stoparea refuzului înapoierii în ţară, a fost „latura cultural-educativă”. În diferite lucrări apărute în România şi care se ocupau de spionajul practicat de ţările occidentale se făcea cunoscut cititorilor, printre care se găseau evident şi cei care doreau să abandoneze cauza socialismului, că în Germania de Vest, de pildă, în lagărele de tranzit de la Zindorf, Rastadt, Weinsberg, Friedland, Giessen etc., domneşte autoritatea deplină a anchetatorilor Serviciului Federal de Informaţii, B.N.D[30]. Urmau apoi interogatoriile candidaţilor la rămânerea în

---

26 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 92, vol. 1, f. 254.
27 Ilie Mocanu, Reţeaua cenuşie, Editura Politică, Bucureşti, 1978, p. 282.
28 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 92, vol. 1, f. 117.
29 Simion Airinei, Un sfert de veac de Securitate, Editura Transilvania Expres, Braşov, 2002, p. 229.
30 Ilie Mocanu, op. cit, p. 284.

R.F.G., prin care anchetatorii B.N.D. rezolvau o sarcină dublă: culegerea şi verificarea informaţiilor şi formarea unei păreri asupra celor anchetaţi şi a utilităţii lor viitoare. Întrebarea-şoc era aceea în care, după ce-şi lua o figură ameninţătoare, anchetatorul îi cerea interlocutorului său să mărturisească „de bunăvoie” că fusese trimis în R.F.G. de către organele de securitate din ţara sa. Stratagema dădea în cele mai multe cazuri rezultatenegative, deoarece cei care erau în această situaţie nu aveau nici un interes să se spovedească slujbaşului B.N.D., iar ceilalţi, cuprinşi de teamă se apărau de această acuzaţie până la ultima picătură de energie. Unele din întrebările care i se puneau candidatului la rămânerea în R.F.G. se refereau la: împrejurările în care a ajuns cel anchetat acolo; de ce nu mai voia să se întoarcă în ţara sa; date despre membrii familiei şi celelalte rude şi cunoştinţe rămase în ţară; situaţia exactă a fiecăruia; date amănunţite despre întreprinderea sau instituţia în care a lucrat anchetatul (dotare, cifre de producţie şi de plan, cadre de conducere, amplasare etc.); probleme cu caracter militar cunoscute de transfug; localizarea pe hartă a unităţilor şi a obiectivelor din această categorie; date privind organele locale de partid şi de stat; sediile organelor Ministerului de Interne; cadrele ce lucrează acolo etc. Erau redate şi mostre ale unor întrebări, din relatările celor care acceptaseră să se reîntoarcă înapoi: „am fost întrebat despre unităţile radar şi unităţile militare din judeţul în care locuiam, despre şcolile militare pe care le cunosc, dacă pista aeroportului din capitala judeţului a fost betonată”, iar un medic a fost pus să facă un plan al spitalului în care lucrase, să caracterizeze pe fiecare salariat, să dea detalii despre pregătirea lor militară, să relateze despre înzestrarea spitalului şi a capacităţii sale de a face faţă unor situaţii deosebite sau dacă în spital sunt depozitate arme şi muniţii[31].

Ceea ce uitau să menţioneze aceste lucrări era faptul că cei care, „printr-un complex de măsuri informative şi jocuri operative”, erau determinaţi să revină în ţară – aşa cum a fost cazul cu Adrian Cosma, inginer la întreprinderea de Prospecţiuni Geologice şi Geofizice, care „în 1988, cu ocazia unei deplasări turistice în R.F.G. pentru 21 de zile, a refuzat să mai revină în ţară, influenţat de soţia sa”[32] – erau aşteptaţi la înapoiere de un alt şir de întrebări, de această dată adresate de către ofiţerii de Securitate. Potrivit „Normelor de muncă în problema repatriaţi, cetăţeni români stabiliţi legal sau ilegal în străinătate ce au revenit definitiv în ţară şi persoane care s-au înapoiat cu întârziere din călătoriile efectuate în exterior”, elaborate în 1983, mai întâi trebuia realizată cercetarea preliminară în punctele de control trecere frontieră, pentru a se stabili datele de identitate ale persoanei, locul de domiciliu şi de muncă avute înainte de plecarea din ţară, modul şi locul prin care a părăsit ţara şi procedeele folosite, ţara de unde vine, unde şi la cine se va stabili[33]. Urma

31 Ibidem, p. 286.
32 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 166, vol. 23, f. 59.
33 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 123, vol. 23, f. 231.

apoi anchetainformativă, care trebuia să stabilească: veridicitatea datelor declarate în timpul cercetării preliminare, în cazul persoanelor supuse acestei proceduri, în celelalte cazuri se proceda la obţinerea datelor respective; lagărele şi alte locuri prin care au trecut, persoanele care le-au anchetat şi problemele declarate la interogatorii; ce sarcini au primit din partea celor care i-au anchetat, cum le-au îndeplinit, dacă pentru aceasta au fost remuneraţi sau au primit alte foloase; dacă ulterior au fost contactate de reprezentanţi ai organelor de informaţii, contrainformaţii şi poliţieneşti ale statului respectiv sau ale altor state, ori ai unor organizaţii reacţionare, în ce scop şi problemele discutate; cu ce persoane, cetăţeni români sau străini, au primit sarcină să intre în contact la revenirea în ţară, precum şi modalităţile de legătură cu elementele din exterior; dacă pe timpul şederii în străinătate au întreţinut legături cu membrii unor organizaţii extremist-teroriste, reacţionare, cultice sau sectante; dacă au intrat în contact cu corespondenţi de presă, radio şi televiziune străini şi eventualele interviuri acordate acestora; alte aspecte pe care cei reveniţi în ţară le aveau de declarat şi care priveau securitatea statului sau interese ale R.S. România. Datele obţinute în procesul anchetei trebuiau să fie consemnate în detaliu în declaraţii semnate de cel în cauză, cu menţiunea expresă că vor suporta rigorile legii în situaţia unor declaraţii neadevărate[34]. În situaţia în care „persoana supusă anchetei informative, anterior plecării din ţară, a fost folosită în rezolvarea unor sarcini de către organele Ministerului de Interne, se va acţiona pentru a stabili dacă a deconspirat acest lucru în timpul interogatoriilor, ce anume a declarat, cum s-au apreciat declaraţiile şi ce indicaţii a primit. Se va stabili dacă şi în ce măsură aceste împrejurări erau cunoscute de cei care conduceau interogatoriile, de la cine le-ar fi putut cunoaşte; metodele folosite la interogatorii pentru a determina persoanele respective să recunoască (sic!) că au avut asemenea sarcini”[35]. Dacă persoanele care au plecat ilegal din ţară „au lucrat cu date şi documente secrete, au avut acces la asemenea date, ori au activat în obiective şi sectoare de importanţă deosebită”, în cadrul anchetei trebuia să se insiste pentru a se stabili cu certitudine „care dintre datele respective au fost divulgate în timpul interogatoriilor, în ce măsură corespund realităţii, ce aspecte despre obiectivele în cauză au fost divulgate şi despre ce persoane din acestea au furnizat date la interogatorii”, iar dacă li s-a cerut informaţii cu caracter militar, trebuiau să indice „peo hartă obişnuită zonele şi locurile despre care au fost întrebate şi răspunsurile pe care le-au dat”[36].

Legislaţia cu privire la apărarea secretului de stat şi competenţele foarte largi ale Securităţii în vederea respectării prevederilor acesteia a dus şi la tensionarea relaţiilor dintre directorii sau şefii de instituţii şi activiştii de partid,

34 Ibidem, f. 232.
35 Ibidem, f. 238.
36 Ibidem.

pe de o parte, şi ofiţerii cu care intrau în contact, pe de alta. Orice suspiciune în legătură cu posibilitatea scurgerii de secrete era luată în calcul, iar cei care intrau în vizorul Securităţii erau transferaţi în locuri de muncă în care să nu aibă acces la date şi informaţii secrete. Aşa s-a procedat, de pildă, în cazul lui Liviu Rubin, inginer electromecanic la Institutul de Metale Rare (I.M.R.), Secţia III Crucea, judeţul Suceava, care era lucrat activ de organele de contrainformaţii româneşti în cadrul supravegherii informative a dosarului de problemă privind contraspionajul israelian. Deoarece inginerul era membru de partid, s-a obţinut aprobarea organului judeţean Suceava. Includerea lui Rubin în supravegherea informativă era determinată de faptul că acesta avea acces la date cu caracter secret şi strict secret, rudele apropiate erau în Venezuela şi Israel, printre care şi un frate emigrat în 1974, iar tatăl său se număra printre beneficiarii de ajutoare materiale în dolari primite prin firma „Romis”, care era controlată de serviciul de spionaj israelian[37]. În acea perioadă, diferite servicii de spionaj manifestau interes pentru zăcămintele de uraniu din nordul Moldovei, vizând astfel şi obiectivul în care lucra urmăritul. Astfel, la 17 mai 1979, turistul israelian Alexander-Normand Ramer, în discuţiile cu informatorul „Suceveanu”, a mărturisit că se află în România în compania unei ziariste americane, pe care o interesau informaţii din domeniul economic. Datorită faptului că Secţia a III-a Crucea fusese inclusă în categoria obiectivelor de importanţă deosebită, în opinia contraspionajului românesc exista pericolul ca, în situaţia în care Liviu Rubin se va hotărî să emigreze în Israel, acesta să fie în măsură de a prezenta celor interesaţi situaţia rezervelor de uraniu din zona Crucea, Stupicani, Repedea (Maramureş) cu lux de amănunte (concentraţie, răspândire pe arie geografică, rezerve). Transferarea inginerului într-un alt loc de muncă, unde să nu aibă acces la date şi informaţii secrete, s-a produs în modul următor: mai întâi, la propunerea Direcţiei a II-a, organul judeţean de partid Suceava a luat măsura de înlocuire a lui L.R. din funcţiile de membru în Comitetul comunal P.C.R. Crucea, membru în Biroul organizaţiei de bază şi preşedinte al Comitetuluisindical din secţia a III-a Crucea. Apoi, la 19 septembrie 1979, a fost informat directorul general care a comunicat că va lua măsuri. Şi, într-adevăr, la 1 noiembrie 1979, directorul general a comunicat că Liviu Rubin a fost transferat la Exploatarea Minieră Căliman, judeţul Suceava[38]. De cele mai multe ori însă, Securitatea era pusă în situaţii jenante şi frustrate, în care nomenclatura superioară de partid ştia să-şi protejeze oamenii prin neaprobarea începerii urmăririi penale, culmea fiind rămânerea lor în continuare pe post[39].

Adeseori, această ideologizare şi secreto-manie nu puteau înlocui protecţia fizică a unor date şi informaţii. Din acest punct de vedere, exista un

---

37 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 166, vol. 28, f. 514.
38 Ibidem.
39 Cristian Troncotă, Duplicitarii, p. 58.

dezinteres real al regimului în alocarea de resurse pentru realizarea protecţiei fizice a informaţiilor. Situaţia descrisă de responsabilul compartimentului documente secrete din cadrul Institutului de Geologie şi Geofizică de la sfârşitul anilor '70 este elocventă în acest sens: „Aşa cum ştim, clădirea I.G.G. (P+12), la cutremurul din 4 martie 1977, a fost grav avariată. Imediat după acest eveniment s-a trecut la împachetarea documentelor (hărţi) aflate în cadrul compartimentului documente secrete. Totuşi, neavând altă încăpere destinată pentru depozitarea lor, acestea au rămas în continuare împachetate în saci. În aceste condiţii, pregătirea campaniei de teren 1977, s-a efectuat foarte anevoios, materialele distribuindu-se din saci.

Abia în luna iulie 1977 s-a obţinut o cameră în subsolul clădirii (...), unde au fost depozitate documentele. După mutarea acestora, am avut alte greutăţi, repetate inundaţii, menţionate în procesele verbale din 22 septembrie 1977, 16 iunie 1978, 19 iunie 1979. Acestea s-au produs prin infiltraţii de apă prin perete dintr-un cămin de canalizare situat în afara clădirii şi prin scurgerea apei de pe terasa clădirii.

După aranjarea arhivei-hărţi în dulapuri, a trebuit din nou să fie refăcute acestea, pentru a fi ridicate pe suporturi metalice, fiind protejate de apa care staţiona în cameră, din cauza situării încăperii sub nivelul canalizării (...). Cu toate acestea, inundaţiile nu au contenit, acum producându-se prin refularea apei prin ţevile de scurgere şi inundând dulapurile de sus în jos(...).

În luna noiembrie 1978, am cerut conducerii să formeze o comisie de inventariere a documentelor (...). Inventarierea a durat până la 15 martie 1979. La terminarea inventarului, s-a constatat că lipsesc din sertar 3 hărţi (...) scara 1:25000. Comisia de inventariere a menţionat în procesul verbal, ca cele 3 hărţi să fie căutate încadrul compartimentului, deoarece din nici un registru nu a rezultat că ar fi fost distribuite geologilor.

Ţinând cont de recomandarea comisiei de inventariere şi a tov. director (...), am căutat aceste hărţi în toate sertarele, crezând că sunt rătăcite printre alte nomenclaturi, dar nu le-am găsit (...).

Au fost anunţate organele Ministerului de Interne”[40].

Dimensiunea ludică

Există o lege care guvernează lumea intrigilor ascunse şi care spune că un ofiţer de informaţii obţine de la uneltele lui tot ceea ce-şi doreşte. Este practic o axiomă cu caracter didactic, la modă în toate centralele de spionaj, care ne arată cât de puţin respect, câtă nepăsare au aceşti agenţi de informaţii faţă de persoanele pe care le manipulează. În acest sens, Allen Dulles, un timp director al CI.A., scria în cartea *The crafl of intelligence*: „Pentru a-i oferi viitorului specialist în informaţii nu numai cunoştinţe, ci şi experienţă şi încredere în forţele proprii, aceste şcoli aplică numeroase metode folosite în alte domenii (...). Iar pentru a o deprinde, centralele serviciilor de informaţii se

40 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 166, vol. 1, ff 156-157.

inspiră din experienţa şcolilor de Drept, care folosesc studiile de caz, şi din metodele armatei, care simulează «situaţii de viaţă», pentru ca începătorul să se exerseze în situaţia de a se descurca singur într-o ţară străină”[41].

Un exemplu de această simulare de situaţii de viaţă ni-l oferă un ofiţer de informaţii din tabăra adversă – Victor Suvorov, pe numele său real Vladimir Bognanovici Rezun, defector din G.R.U., serviciul de informaţii al Armatei Roşii, care în memoriile sale relatează despre un astfel de rol pe care a trebuit să-l joace în vremea când se forma ca ofiţer al acestui serviciu secret. Misiunea sa, ultima probă pe care o mai avea de trecut până la trimiterea în exterior, consta în găsirea unui om potrivit şi recrutarea lui de la uzina de rachete de la Mîtişci, U.R.S.S. Scopul acestei recrutări era dublu: întâi, însuşirea practicii unei recrutări reale, apoi, descoperirea căilor posibile, pe care spionajul duşman le-ar putea utiliza pentru recrutarea propriilor cetăţeni ai Uniunii Sovietice. În continuare, între cel care conducea instruirea, un colonel G.R.U. şi Suvorov s-a desfăşurat următorul dialog:

– Ce ştie K.G.B.-ul despre asta?

– K.G.B.-ul cunoaşte că, în baza aprobării secţiei organelor administrative ale Comitetului Central, noi desfăşurăm asemenea operaţii permanent şi în întreaga Moscovă. Dacă K.G.B.-ul te arestează, noi te salvăm..., dar n-o să te trimitem peste hotare.

– Ce pot spune eu omului pe care-l recrutez despre mine şi despre organizaţia mea?

– Orişice. În afară de adevăr. Îl recrutezi nu în numele statului sovietic (asta şi un prost ar reuşi să o facă), ci în numele propriu şi pe banii proprii.

– Deci, dacă am să-l recrutez, el va fi considerat spion cu adevărat?

– Exact. Cu deosebirea că informaţiile transmise de el nu vor pleca peste graniţă..

– Dar asta nu-i atenuează în nici un fel vina.

– În nici un fel.

– Şi ce-l aşteaptă?

– Articolul 64 din Codul Penal (...)”[42].

În spaţiul românesc există o situaţie similară prin care memorialistica să poată fi probată de documente de arhivă. Astfel, la şedinţa din 8 februarie 1967 ţinută de Nicolae Ceauşescu cu Colegiul Ministerului Afacerilor Interne, Cornel Onescu, ministrul Afacerilor Interne a relatat următoarea situaţie: „Există neajunsuri în aplicarea Hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 957/1966 cu privire la apărarea secretului de stat. Deşi această hotărâre s-a prelucrat în ministere, continuăm să descoperim cazuri de funcţionari români care transmit

---

41 Cit. în Pierre Accoce şi Daniel Pouget, Reţeaua Caraman. Cei treisprezece români care au zguduit NATO, Editura Compania, Bucureşti, 1999, p. 100.

42 V. Suvorov, G.R. U. Cenuşă fără epoleţi. Romanul unui spion, Editura Elit Comentator, Bucureşti, 1993, pp. 172-173.

diferite informaţii cu caracter secret străinilor. Recent, un ofiţer al nostru care face muncă practică pentru trimitere în exterior, a contactat o dactilografă de la un minister important, de la care a primit date foarte importante cu privire la activitatea acestui minister”[43].

Dimensiunea ocultă

S-a afirmat adeseori că cel dintâi dintre secrete e modalitatea de exercitare a acestuia[44]. Privind astfel lucrurile, regimul comunist a reuşit să realizeze o adevărată compartimentare a informaţiilor în vederea asigurării unui control total al statului asupra acestora. Potrivit dispoziţiilor art. 51 din Legea 23/1971, unităţile şi locurile demuncă de importanţă deosebită pentru apărarea secretului de stat erau stabilite de preşedintele Consiliului de Stat, la propunerea ministrului de interne. Pe baza acestor prevederi, o listă cu asemenea unităţi a fost elaborată şi aprobată pentru prima dată în 1972. Următoarea listă a fost întocmită şi aprobată prin Decizia nr.4/1983, ale cărei raţiuni, potrivit variantei oficiale, erau cele legate de „dezvoltarea impetuoasă a economiei naţionale, a cercetării ştiinţifice şi producţiei, perfecţionarea structurilor organizatorice a tuturor sectoarelor de activitate”[45], într-o perioadă în care eşecul economic al regimului era mai mult decât evident. În principal, lista cuprindea obiective care se refereau la producţia de apărare, sectoarele unde se realizau utilaje destinate centralelor nucleare şi combinatului de apă grea, precum şi institutele de cercetare ştiinţifică şi inginerie tehnologică în care se concepeau şi experimentau aparate şi tehnologii de importanţă excepţională pentru economia naţională[46], şi era stabilită cu acordul Ministerului Apărării Naţionale, Ministerul Construcţiilor de Maşini, Ministerul Industriei Constructoare de Maşini- Unelte, Electronică şi Electrotehnică, Ministerul Industriei Chimice, Ministerul Industriei Metalurgice, Ministerul Afacerilor Externe, Banca Naţională a R.S.R., Comitetul de Stat pentru Energie Nucleară, precum şi „a celorlalte ministere şi organe centrale interesate”. Decizia şi lista anexă nu era publicată în Buletinul Oficial, ci era difuzată ministerelor şi celorlalte organe centrale interesate în părţile în care le priveau[47]. Practic, în această listă anexă erau cuprinse 223 unităţi şi locuri de muncă de importanţă deosebită pentru apărarea secretului de stat[48]. Pe lângă aceste unităţi, la punctul 18 din lista anexă constituiau, de asemenea, obiective de importanţă deosebită pentru apărarea secretului de stat, şi sălile calculatoarelor electronice în funcţiune din cadrul centrelor de calcul aparţinând ministerelor, celorlalte organe centrale, centralelor industriale,

43 A.M.R., fond Microfilme, rola ASj-1544, c. 581.
44 Alain Dewerpe, Spionul. Antropologia secretului de stat contemporan, Bucureşti, Editura Nemira, 1998, p. 143.
45 A.M.R., fond Microfilme, rola AS2-210, c. 426.
46 Ibidem.
47 Ibidem, c. 427.
48 Ibidem, c. 449.

întreprinderilor şi uzinelor, sectoarele şi atelierele de cercetare ştiinţifică şi inginerie tehnologică în care se realizau activităţi de cercetare referitoare la dezvoltarea tehnologică şi introducerea progresului tehnic privind crearea de noi maşini, utilaje, instalaţii, materiale, tehnologii noi, tehnici şi tratamente medicale din cadrul institutelor de specialitate, inclusiv din centrele şi filialele acestora (altele decât cele care erau nominalizate în listă), staţiile pilot şi instalaţiile seni-industriale sau industriale necesare unor studii sau procedee tehnologice noi (altele decât cele careerau nominalizate în listă), centrele de depozitare a metalelor preţioase, pietrelor preţioase şi explozivilor industriali[49].

În mare măsură, scopul elaborării deciziei prezidenţiale şi a listei anexă era acela ca, în continuare, regimul politic de la Bucureşti să profite politic de pe urma triumfurilor sale imaginare. După cum arăta un autor, stilul de muncă al comunismului a favorizat naşterea unor sisteme politice care nu conţineau nici o posibilitate de remediere a situaţiilor de criză. Practicarea dezinformării la toate nivelurile vieţii sociale şi politice, împiedicarea, din cauza criticii, a unei analize obiective, sedimentarea conformismului birocratic, cramponarea de puterea politică au făcut ca singurul criteriu pentru păstrarea pârghiei decizionale să fie controlul efectiv al puterii[50].

Astfel, cu toate că decizia din toamna anului 1979 promovată de Federal Rezerve de a-şi înăspri simţitor politica monetară în scopul eliminării inflaţiei din Statele Unite a constituit una din principalele cauze prin care economiile ţărilor în curs de dezvoltare şi cele comuniste au intrat într-o recesiune severă, cu consecinţe dezastruoase, din cauza, în special, a uriaşelor datorii pe care le acumulaseră[51], regimurile comuniste au înlocuit informarea cu ideologia, discursul liderului de la Bucureşti devenind suprarealist, rezultat al unei mai vechi obsesii că românii au fost precursori în multe domeniile de activitate: „Până în 1990, circa 95 la sută din produsele româneşti trebuie să fie din punct de vedere tehnic şi calitativ la nivelul celor existente pe plan mondial, iar cel puţin într-un procent de 2-5 la sută să realizăm produse cu asemenea parametri tehnici şi calitativi care să situeze România pe primul loc în lume"[52]. De unde şi necesitatea de a proteja aceste noutăţi, „datorită faptului că, din nefericire, sunt încă, în afara hotarelor ţării, cercuri şi persoane ce nu doresc propăşirea noastră, care vor să înlăture prioritatea României în diverse probleme de interes mondial şi, în consecinţă, să caute a subtiliza secrete, cu care să încerce fie a ne compromite, fie a-şi aroga dreptul de a se considera primii inventatori ai produsului", aşa cum se menţiona într-o lucrare de

49 Ibidem, c. 445.
50 Zbigniew Brzezinski, Marele eşec. Naşterea şi moartea comunismului în secolul XX, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 237.
51 Robert Gilpin, Economia mondială în secolul XXI. Provocarea capitalismului global, Polirom, Iaşi, 2004, p. 74.
52 Nicolae Ceauşescu, Raport la cel de-alXIII-lea Congres al P. CR., Editura Politică, Bucureşti, 1984, p.23.

popularizare[53]. De asemenea,odată cu declanşarea crizei economice, regimul făcea apel ca specialiştii din toate domeniile de activitate să fie, în acelaşi timp, şi revoluţionari de profesie, o formulă sub care se ascundeau încercările regimului de a-şi asigura disciplinarea şi conformismul cetăţenilor[54].

Un exemplu în acest sens l-a constituit „stabilirea relaţiilor de serviciu cu cetăţenii străini în ministere, alte instituţii centrale, întreprinderi şi obiective economice”. Acest domeniu era considerat de importanţă prioritară pentru regimul comunist, deoarece, dacă în cazul propriilor cetăţeni, „realizările” regimului erau aduse la cunoştinţă prin propaganda oficială şi prin limitarea pas cu pas a libertăţii de a căuta şi de a difuza informaţii (ajungându-se la cel mai strict control al statului asupra informaţiilor printre ţările din Estul Europei cu excepţia, poate, a U.R.S.S. Înainte de perioada lui Gorbaciov), mai rămâneau străinii, ale căror deplasări în aceste locuri şi relaţiile de serviciu trebuiau să fie strict restricţionate, pentru ca aceştia să nu descopere cumva eşecul economiei socialiste.

Din punct de vedere juridic, accesul străinilor în unităţile şi locurile de muncă de importanţă deosebită era reglementat în capitolul 5, art. 48-55 din legea 23/1971. De asemenea, Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 18/14 ianuarie 1972, care nu a fost dată publicităţii, stipula că, în privinţa stabilirii relaţiilor cu străinii a organizaţiilor socialiste şi salariaţilor acestora, doar „ministerele şi celelalte organe centrale ale administraţiei de stat, precum şi comitetele executive ale consiliilor populare judeţene şi al municipiului Bucureşti, în limita atribuţiilor stabilite prin lege, pot stabili direct relaţii cu misiunile diplomatice acreditate în Republica Socialistă România, reprezentanţele şi organizaţiile străine, precum şi cu cetăţenii străini (art. I)[55]. Totodată, „întreprinderile, organizaţiile economice şi instituţiile de stat din subordinea ministerelor şi celorlalte organe centrale de stat” puteau „stabili relaţii cu misiunile diplomatice sau reprezentanţele statelor străine, numai prin intermediul ministerului sau organului central în subordinea căruia se află” (art. 2)[56]. Stabilirea directă a relaţiilor „cu misiunile diplomatice acreditate în Republica Socialistă România şi cu organizaţiile sau reprezentanţele statelor străine, în limitele atribuţiilor pe care le au”, erau permise numai următoarelor unităţi socialiste: centralele industriale, unităţile cu statut de centrală şi alte unităţi producătoare, prestatoare de servicii sau care executălucrări – dacă sunt autorizate să execute operaţiuni de comerţ exterior; întreprinderile specializate de comerţ exterior; Oficiul pentru deservirea corpului diplomatic şi Policlinica corpului diplomatic; Oficiul de control al mărfurilor; întreprinderea centrală de stat pentru transporturi-expediţii internaţionale „Romtrans”;

53 Petre Hladchi-Bucovineanu, op. cit, p. 238.
54 Anneli Ute Gabanyi, op. cit,, p. 227.
55 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 123, vol. 9, f. 124.
56 Ibidem.

întreprinderea de navlosire, agenturare şi aprovizionare de nave „Navlomar"; Agenţia română de impresariat artistic „Aria"; Institutul central pentru sisteme de conducere cu mijloace de automatizare (art. 2)[57]. De asemenea, organizaţiile socialiste trebuiau să organizeze „relaţiile cu misiunile diplomatice acreditate în Republica Socialistă România, oficiile consulare, organizaţiile sau reprezentanţele statelor străine, precum şi cu alţi cetăţeni străini, numai prin compartimentul de protocol sau persoana anume desemnată să îndeplinească atribuţii de protocol din organizaţia socialistă respectivă" (art. 7), angajarea, numirea sau desemnarea salariaţilor ce exercitau atribuţii de protocol făcându-se numai cu acordul Consiliului Securităţii Statului (art. 8)[58].

Ca urmare a acestor prevederi şi a secreto-maniei ce începea să se instaureze peste tot, mulţi străini care vizitau România erau frapaţi de reticenţa românilor în a se angrena în discuţii, cu toate că ei vorbeau fluent una sau două limbi străine. Scriitorul Saul Bellow, laureat al premiului Nobel, după o vizită făcută la Bucureşti în luna decembrie a anului 1977, constata că deosebirea dintre el, profesorul venit din Chicago, şi interlocutorii săi români era următoarea: el „era liber să vorbească. Pentru ei era imposibil. Fiecare convorbire cu un străin trebuia raportată". Întors în Statele Unite, scriitorul a publicat un roman în care conchidea: „Una din marile realizări ale comunismului constă în izolarea totală a milioane de persoane. În zilele şi în epoca noastră nu ţi-ar fi venit a crede că tehnicile cenzurii pot egala tehnicile comunicării"[59].

De modul în care erau respectate prevederile Legii 23/1971 şi H.C.M. nr. 18/1972 se ocupau organele Securităţii care, periodic, efectuau controale la instituţiile care intrau în contact cu cetăţenii străini. Un astfel de control a avut loc la 11 octombrie 1973, la Academia R.S.R., unde, deşi s-a constatat că în legătură cu „măsurile de apărare a secretului de stat, evidenţa, redactarea, manipularea, păstrarea documentelor secrete nu au fost stabilite nereguli"[60], în privinţa „modului în care este organizată participarea salariaţilor la acţiunile protocolare ale reprezentanţelordiplomatice, comerciale etc., străine", acelaşi document menţiona că „salariaţii care participă la acţiuni de protocol organizate de misiunile diplomatice nu întocmesc note de convorbiri, deşi unii dintre aceştia au acces la documente secrete: academicienii Remus Răduleţ, Şerban Cioculescu, membrii corespondenţi Drâmba Constantin, Şerban Dragomirescu, Ciungu Alexandru[61]. Cu timpul, prevederea H.C.M. nr. 18/1972 şi anume că „salariaţii organizaţiilor socialiste au obligaţia să întocmească notă de convorbiri ori de câte ori din discuţiile respective au rezultat probleme care interesează securitatea statului şi să le prezinte conducătorului organizaţiei

57 Ibidem f. 125.
58 Ibidem ff. 126-127.
59 Saul Bellow, Iama decanului, Editura Elit Comentator, Bucureşti, 1992, p. 65.
60 A.C.N.S.A.S., fond Informativ, dosar nr. 31400, f. 10.
61 Ibidem, f. 9.

socialiste din care face parte”, datorită modului exhaustiv în care era definit termenul de „probleme care interesează securitatea statului”[62], au devenit un mijloc eficient prin care Securitatea se putea amesteca în activitatea acestor instituţii. Controalele şi neregulile semnalate au devenit atât de dese, încât, practic, nu mai exista aproape nici o instituţie în care relaţiile angajaţilor din unităţile socialiste cu cetăţenii străini să se desfăşoare conform reglementărilor aflate în vigoare. Un exemplu în acest sens l-a constituit o sinteză a acestor controale, realizată la 3 ianuarie 1985, în care se semnalau existenţa următoarelor situaţii: faptul că locurile unde s-au purtat discuţiile nu au fost întotdeauna cele stabilite prin normele în vigoare sau că discuţiile diverselor cadre cu funcţii de răspundere cu cetăţenii străini au avut loc fără participarea persoanelor din compartimentele de protocol sau anume desemnate în acest scop, unele note de convorbiri au fost întocmite cu întârziere ori au avut un conţinut sumar, în unele unităţi nu s-a ţinut o evidenţă clară şi la zi cu privire la prezenţa şi activitatea străinilor şi cetăţenilor români participanţi la discuţiile cu aceştia, uneori s-a permis accesul străinilor în obiective de importanţă deosebită pentru apărarea secretului de stat, fără a se da în prealabil avizul Ministerului de Interne sau nu s-au respectat în totalitate normele care reglementează regimul cadourilor primite de la cetăţenii străini[63].

Decretul Consiliului de Stat nr. 408/26 decembrie 1985 introducea noi reglementări, pentru ca opacitatea să devină totală, iar relaţiile de serviciu cu cetăţenii români să fie mai bine controlate şi, prin urmare, previzibile. Astfel, se reglementa ca „funcţiile de şef de protocol de la Consiliul de Miniştri, ministere – cu excepţia Ministerului Apărării Naţionale – şi de la alte organe centrale vor fi încadrate cu ofiţeri activi de securitate. În cazuri cu totul excepţionale, unele funcţii pot fi ocupate şi cu ofiţeri de securitate în rezervă”. Numirea în funcţie a personalului din compartimentele de protocol şi birourile de documente secrete sau a celor care pe lângă îndatoririle de serviciu îndeplineau şi aceste atribuţii, se făceau de către „conducătorii unităţilor socialiste, numai din rândul cadrelor binecunoscute şi verificate, cu avizul organelor Departamentului Securităţii Statului”, pentru care trebuiau să răspundă în faţa organelor de partid; iar cei care nu obţineau sau li se retrăgea acest aviz, nu mai puteau să mai lucreze în

62 Prin H.C.M. nr. 18/1972, „problemele care interesează securitatea statului" erau definite astfel: „încercări de a obţine informaţii, date şi documente secrete de stat, precum şi informaţii, date şi documente care, deşi nu constituie secrete de stat, nu sunt destinate publicităţii, încercări de provocare, de corupţie, de instigare la acţiuni ostile împotriva orânduirii sociale şi de stat, de favorizare a unor relaţii cu alte persoane sau solicitarea de informaţii cu privire la alţi salariaţi, relaţii neoficiale între salariaţi şi diplomaţi sau alţi cetăţeni străini, atitudinea organelor oficiale, de poliţie şi vamale străine în cazul deplasărilor străinătate, precum şi orice alte acţiuni prin care s-ar aduce prejudicii intereselor statului român" (A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 123, vol. 9, f. 132).

63 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 180, vol. 9, f. 86.

cadrul acestor compartimente” (art. IO)[64]. Pentru prevenirea scurgerii de informaţii, „Ministerul Afacerilor Externe şi Ministerul Comerţului Exterior şi Cooperării Economice Internaţionale vor lua măsuri ca angajarea prin Oficiul de Deservire a Corpului Diplomatic şi prin «ARGUS» a cetăţenilor români la misiunile diplomatice, oficiile consulare, reprezentanţele consular-comerciale şi alte reprezentanţe străine acreditate în Republica Socialistă România, să se facă după verificarea lor nominală şi numai cu avizul organelor Departamentului Securităţii Statului. Contractele de muncă ale acestei categorii de persoane se vor încheia pe o durată de cel mult un an, putând fi reînnoite în aceleaşi condiţii” (art. 14)[65]. Tot în scopul prevenirii scurgerii de informaţii, era interzis „accesul străinilor, inclusiv a celor care efectuează recepţia mărfurilor destinate exportului, în întreprinderi şi instituţii, în afara sălilor de protocol, expoziţiilor, poligoanelor şi a locurilor special amenajate” (art. 2)[66]. Cetăţenii străini care veneau la specializare sau pentru acordarea de asistenţă tehnică pe bază de contracte puteau avea acces „numai în secţiile sau sectoarele de producţie ale unităţilor socialiste ce fac obiectul înţelegerilor încheiate cu partenerii străini. În toate aceste cazuri, accesul străinilor va fi permis numai pe baza aprobării nominale date de către miniştri sau ceilalţi conducători de organe centrale, cu acordul organelor Departamentului

Securităţii Statului” (art. 3)[67]. Dacă, în mod cu totul excepţional, asistenţa tehnică urma să fie asigurată pe baza unor acorduri guvernamentale, „în obiective sau locuri de muncă de importanţă deosebită pentru apărarea secretului de stat, accesul străinilor va fi permis numai în condiţiile alin. 1” (art. 3 alin 2)[68]. Pentru evitarea unor surprize şi restricţionarea şi mai drastică a accesului străinilor, „lista obiectivelor sau locurilor de muncă de importanţă deosebită pentru apărarea secretului de stat se stabileşte, prin decizie prezidenţială, la propunerea ministerelor şi a celorlalte organe centrale interesate, cu avizul Departamentului Securităţii Statului şi se modifică sau completează anual în aceleaşi condiţii” (art. 3, alin. 3)[69]. Primirea străinilor în audienţă, pentru tratative şi convorbiri „trebuia să se desfăşoare numai în încăperi anume destinate, camere de protocol stabilite de comun acord cu organele competente ale Departamentului Securităţii Statului (art. 7, alin. 1), folosirea în acest scop a birourilor de lucru „ale miniştrilor, adjuncţilor acestora, secretarilor de stat şi asimilaţilor lor, ori ale altor cadre de conducere” fiind interzisă (art. 7, alin. 2)[70]. Pentru coordonarea tuturor acestor acţiuni era desemnat „prin ordin al ministrului sau conducătorului organului central, un

64 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 135, vol. 11, f. 4.
65 Ibidem, f. 6.
66 Ibidem, f. 1.
67 Ibidem.
68 Ibidem, f. 2.
69 Ibidem.
70 Ibidem, f. 3.

adjunct al acestuia, un secretar de stat sau alte cadre din conducerea ministerului sau organului central în cauză" (art. 12)[71]. Controlul modului în care erau respectate prevederile legale referitoare la apărarea secretului de stat, accesul străinilor în unitate şi evidenţa cadourilor primite de la aceştia, precum şi modul în care se desfăşurau relaţiile cu străinii, cădeau în sarcina birourilor executive din ministere, care erau ajutate de organele Departamentului Securităţii Statului (art. 11, alin. I)[72].

Posibilitatea ca cetăţenii români să fie informaţi şi altfel decât prin propaganda oficială era practic exclusă, deoarece conducătorii unităţilor socialiste erau obligaţi „să verifice şi să aprobe materialele referitoare la activitatea unităţilor pe care le conduc şi care urmează a fi difuzate prin presă sau alte publicaţii, prin emisiuni de radio, televiziune, proiecţii cinematografice or expuse în expoziţii, în scopul prevenirii includerii în aceste materiale a informaţiilor, datelor, imaginilor sau exponatelor care, potrivit legii, constituie secrete de stat" (art. 8)[73]. O cortină era trasăşi asupra relaţiilor dintre cetăţenii români şi diplomaţii străini, art. 13, alin. 1 stipulând că „participarea personalului unităţilor socialiste la acţiunile protocolare organizate de misiunile diplomatice, oficiile consulare şi celelalte reprezentanţe străine asimilate acestora, acreditate în Republica Socialistă România, se poate face, indiferent de modul în care a fost invitat, numai de avizul nominal dat de Ministerul Afacerilor Externe"[74]. Articolul 15 oferea o imagine sugestivă a gradului de izolare politică în care ajunsese regimul de la Bucureşti şi care dorea să aplice aceleaşi măsuri diplomaţilor străini, inclusiv din ţările socialiste: „Ministerul Afacerilor Externe va lua măsuri ca, pe baza principiului reciprocităţii, membrilor misiunilor diplomatice ai oficiilor consulare şi ai altor reprezentanţe străine acreditate în R.S. România să li se aplice aceleaşi restricţii cu privire la deplasarea pe teritoriul ţării, la stabilirea de relaţii cu autorităţile sau organizaţiile socialiste române, care sunt impuse membrilor misiunilor diplomatice, ai oficiilor consulare sau ai altor reprezentanţe române acreditate în ţările respective"[75]. Conducătorii ministerelor şi a celorlalte unităţi socialiste trebuiau să ia măsuri disciplinare severe, inclusiv desfacerea contractului de muncă, „împotriva persoanelor care săvârşesc abateri de la dispoziţiile legale referitoare la apărarea secretului de stat, desfăşurarea activităţii de protocol şi relaţii cu străinii sau de la normele de compartimentare a muncii din locurile unde îşi desfăşoară activitatea"[76].

Pentru aplicarea prevederilor art. 10 al decretului, printr-o notă-raport din 15 ianuarie 1986, semnată de ministrul Finanţelor, Petre Gigea şi şeful D.S.S.,

71 Ibidem, f. 5.
72 Ibidem.
73 Ibidem, ff. 3-4.
74 Ibidem, ff. 5-6.
75 Ibidem, f. 6.
76 Ibidem, f. 7.

Tudor Postelnicu, în care se arăta că, deoarece nu exista o reglementare unitară în ministere şi instituţii centrale în ceea ce priveşte funcţiile de şef de protocol, fiecare minister şi instituţie folosind diferite funcţii, de la inspector de personal, referent, şef de birou până la funcţia de director adjunct în cadrul diferitelor direcţii[77], aceştia îi cereau lui Nicolae Ceauşescu să aprobe ca la ministerele şi instituţiile cuprinse în anexa A (Ministerul Afacerilor Externe, Comitetul de Stat al Planificării, Ministerul Comerţului Exterior şi Cooperării Economice Internaţionale, Ministerul Finanţelor, Ministerul Industriei Metalurgice, Ministerul Industriei de Utilaj Greu, Ministerul Industriei Constructoare de Maşini, Ministerul Industriei Electrotehnice, Ministerul Industriei Petrochimice, Ministerul Industriei Chimice, Ministerul Energiei Electrice,

Ministerul Minelor, Ministerul Petrolului, Ministerul Construcţiilor Industriale, Ministerul Industriei Uşoare, Ministerul Transporturilor şi Telecomunicaţiilor, Ministerul Aprovizionării Tehnico-Materiale şi al Controlului Gospodăririi Fondurilor Fixe, Ministerul Industriei Alimentare şi al Achiziţionării Produselor Agricole, Ministerul Agriculturii, Ministerul Industriei Lemnului şi Materialelor de Construcţii, Ministerul Turismului, Ministerul Educaţiei şi învăţământului, Consiliul Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie, Direcţia Centrală de Statistică, Banca Română de Comerţ Exterior, Radioteleviziunea Română, Agenţia Română de Presă (AGERPRES) şi Secretariatul M.A.N.[78]), „în organigrama direcţiilor (compartimentelor) de organizare, control, personal şi învăţământ să se prevadă funcţia de director adjunct şi şef al protocolului, ofiţerul de securitate care va încadra această funcţie se va ocupa în exclusivitate de problemele specifice prevăzute în Decretul 408/1985. La Ministerul Afacerilor Externe, această funcţie este prevăzută în organigramă”[79]. Cadrele care urmau să ocupe aceste funcţii „nu vor fi retribuite de ministere, ci vor fi retribuite de D.S.S. Ofiţerii de rezervă vor fi retribuiţi de către ministere, conform normelor în vigoare”[80]. La celelalte ministere şi instituţii cuprinse în anexa B (Ministerul Comerţului Interior, Ministerul Geologiei, Ministerul Silviculturi, Ministerul Muncii, Ministerul Justiţiei, Ministerul Sănătăţii, Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare, Comitetul de Stat pentru Energie Nucleară, Consiliul Naţional al Apelor, Inspectoratul General de Stat pentru Controlul Calităţii Produselor, Comitetul de Stat pentru Preţuri, Consiliul Naţional pentru Educaţie Fizică şi Sport, Departamentul Cultelor, Camera de Comerţ şi Industrie, Procuratura Generală a RS. România, Tribunalul Suprem, UCECOM, CENTROCOOP, Banca Naţională a României, Banca de Investiţii, Banca pentru Agricultură şi Industrie Alimentară,

77 A.M.R., fond Microfilme, rola ASj-2784, c. 8.
78 Ibidem, cc. 10-11.
79 Ibidem, c. 8.
80 Ibidem.

A.D.A.S. şi C.E.C.)[81], în organigramă, urma „să fie prevăzută funcţia de inspector principal de specialitate şi şef al protocolului în cadrul direcţiilor sau compartimentelor de organizare personal şi învăţământ”, retribuirea funcţiilor urmând să se facă „numai parţial de către ministere sau instituţii centrale, adică la completare la retribuţia de bază a ofiţerului, întrucât retribuţia reală se asigură de către fondurile D.S.S.”. Transmiterea acestor măsuri către ministere urma să se facă numai în părţile ce le priveau şi, din cauza faptului cădecretul nu fusese publicat în Buletinul Oficial, având caracter secret, nu se mai emitea decret prezidenţial pentru aceste funcţii, „care, de altfel, sunt mai mult de acoperire”[82].

De fapt, prevederile cuprinse în acest decret nu erau tocmai noi, deoarece pe baza H.C.M. nr. 957/1966 se trecuse deja la încadrarea serviciilor de protocol din unele ministere cu ofiţeri de securitate[83], a căror activitate era coordonată de Direcţia a II-a Contraspionaj, măsură la care s-a renunţat în 1973[84]. Noutatea reintroducerii acestei măsuri consta în faptul că ea se făcea la nivelul tuturor ministerelor şi instituţiilor care lucrau cu informaţii, în scopul compartimentării şi ascunderii acestora.

Deoarece realitatea nu trebuia să fie cunoscută cu exactitate şi nici descrisă corect de către opinia publică[85], lista cuprinzând nivelurile de secretizare a unor informaţii era îmbogăţită continuu, pe măsură ce situaţia economică şi politică a regimului se degrada. Astfel, la 18 martie 1983, Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste a elaborat o broşură intitulată „Listă cuprinzând datele şi informaţiile nedestinate publicităţii” şi care clasifica drept secrete de serviciu o serie de date din toate domeniile de activitate[86] şi care, până atunci, apăreau în publicaţiile oficiale. A rezultat astfel o supraclasificare a datelor şi informaţiilor, precum şi o supradimensionare a aparatului birocratic destinat să aplice aceste măsuri.

Acest fapt este demonstrat prin zelul de care au dat dovadă ofiţerii de la Serviciul independent pentru apărarea secretului de stat, respectarea normelor de relaţii cu străinii şi a relaţiilor de protocol, unitate independentă în cadrul D.S.S., care avea indicativul UM 0500/A, înfiinţată în decembrie 1985, şi care furniza cadre pentru aplicarea Decretului 408. Pe lângă această menire, acest Serviciu primea prin Regulamentul de funcţionare nr. D/00177, aprobat la 20 aprilie 1988, sarcini de cenzură asupra tuturor publicaţiilor, ceea ce însemna o întoarcere la situaţia anilor '50. Primele acţiuni în acest sens s-au derulat atunci

81 Ibidem, cc. 12-13.
82 Ibidem, c. 9.
83 A.M.R., fond Microfilme, rola ASj-1544, c. 81.
84 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 86, vol. 9, f. 27.
85 Marius Oprea, Moştenitorii Securităţii, Humanitas, Bucureşti, 2004, p. 124.
86 A se vedea, pe larg, în Idem, Lista cuprinzând datele şi informaţiile nedestinate publicităţii (18.03.1983), în „Revista Română de Drepturile Omului", Centrul pentru Drepturile Omului APADOR-CH, nr. 25/2003, pp. 90-103.

când nişte ofiţeri zeloşi de la această unitate au cerut scoaterea de sub tipar a unor lucrări cu caracter istoric, pentru a verifica dacă nu s-au scurs date şi documente secrete. Neavând specialişti în acestdomeniu, unitatea a cerut sprijinul ofiţerilor de la arhivă. Faptul că acele lucrări fuseseră elaborate după o anumită metodologie ştiinţifică, însoţite de bibliografie şi aparat critic, iar documentele la care autorii făceau trimitere aveau caracter secret pentru perioada în care fuseseră emise, respectiv al doilea război mondial, nu i-a descurajat pe ofiţerii de la UM 0500/A, care au cerut să se precizeze în baza cărei legi şi cine i-a îndrituit pe acei autori să declasifice documentele respective[87]. Pentru România acelor ani exista, în afara Legii Arhivelor Statului, Ordinul ministrului de interne nr. 00545/1974 pentru constituirea în cadrul Direcţiei Generale a Arhivelor Statului şi filialele sale a Arhivei speciale. În 1986, acestui ordin i s-au adus o serie de modificări[88], iar pentru acei cercetători ce începuseră să fie „vânaţi", evenimentele din 1989 au venit ca o izbăvire.

Apărarea secretului de partid – de la cetatea asediată la centrul vital al naţiunii

Cetăţenilor li se inocula practic ideea că prin tăcerea în faţa străinilor contribuiau la apărarea ţării. Spionajul total, se spunea, nu este îndreptat numai spre obţinerea de informaţii despre adversar, ci şi spre distrugerea forţelor interne ale ţării, cu alte cuvinte a partidului, care „exprimă şi slujeşte cu fidelitate năzuinţele şi interesele vitale ale poporului, îndeplineşte rolul conducător în toate domeniile construcţiei socialiste, îndrumă activitatea organizaţiilor de masă şi obşteşti, precum şi a organelor de stat" (art. 26, alin. 2 din Constituţia R.S.R.). De asemenea, discursul naţionalist al lui Ceauşescu plasa naţiunea pe ultimul loc şi partidul pe primul[89]. Din acest punct de vedere, întregul eşafodaj politico-électoral era răsturnat, P.C.R., partid care ar fi trebuit să-şi câştige locul prin alegeri şi nu pe cale juridico-constituţională, fiind suprapus M.A.N., organ suprem al puterii de stat[90]. Astfel, prin această formulă, secretele de partid deveneau automat secrete de stat, iar observaţia lui Troţki privind extinderea regimului politic al statului în viaţa partidului conducător era mai valabilă decât oricând. Regulile privind apărarea secretului de partid nu mai erau cele din vremea lui Gheorghiu-Dej, unde, pe de-o parte, nesiguranţa faţă de Moscova, iar pe de altă parte profunda neîncredere în raport cu societatea guvernantă, inducea înrândul partidului mentalitatea unei cetăţi sub asediu[91]. În schimb, clasificarea ca strict secret de importanţă deosebită a dosarelor personale şi cărţilor de evidenţă personală ale membrilor CC. al

87 Cristian Troncotă, Duplicitarii, pp. 59-60.
88 A.C.N.S.A.S., fond Documentar, dosar nr. 123, vol. 26, ff 49-56.
89 Pavel Câmpeanu, Ceauşescu, anii numărătorii inverse, Polirom, Iaşi, 2002, p. 263.
90 Alexandru Radu, Nouă scrutinuri: acelaşi scenariu, aceeaşi regie, în „Dosarele Istoriei", nr. 11/2000, pp. 51-54.

P.C.R., Comisiei Centrale de Revizie şi Colegiului Central de Partid[92]; ca strict secrete a structurii aparatului de partid, a şcolilor şi instituţiilor subvenţionate de partid, a schemelor de funcţiuni ale aparatului central şi local de partid, dosarelor şi referatelor privind cadrele din nomenclatura organelor de partid, a documentelor referitoare la ajutoarele acordate de către P.C.R. unor partide sau organizaţii politice, cele referitoare la rezultatele vizitelor delegaţiilor de partid şi guvernamentale în străinătate, precum şi documentele privind stabilirea în R.S.R. a unor personalităţi străine sau membrii ai partidelor frăţeşti, acordarea de azil politic unor emigranţi[93] sau ca secrete, aşa cum era cazul cu informările şi rapoartele statistice privind efectivul şi compoziţia partidului, mişcarea şi compoziţia cadrelor din nomenclatura organelor de partid şi de stat[94], aşa cum era reglementată printr-o Hotărâre a Secretariatului CC al P.C.R., demonstra că de-a lungul existenţei sale, partidul comunist nu a fost altceva decât o sectă mesianică, folosind mijloacele conspirative, atât în perioada în care s-a aflat în afara legii, cât şi după ce a ajuns la putere.

Concluzii în plan politic, secolul al XX-lea a numit „informare” acea căutare a datelor ţinute în umbră din cauza unei opacităţi construite politic şi social. Datorită valorii deosebite a informaţiei şi a circulaţiei sale organizate, căutarea datelor şi a informaţiilor secrete se face la fel de confidenţial. Analiza de faţă a pornit de la principiile conform cărora legislaţia publică cu privire la secrete „impune secretul ca secret, fără a fi de fapt în măsură să-şi reglementeze domeniile lui de conţinut, dovedindu-se astfel a fi doar forma interdicţională publică (goală) a secretului însuşi”[95] şi că, dacă în vreme de război, statele îşi apără secretele orientându-se după legea internaţională, în schimb, pe timp de pace, fiecare e liber să facă ce vrea la el acasă[96]. Totodată însă, „secretul de stat” şi variantele sale, „secretul militar”, „secretul birocratic”, „secretul politic”, „secretul legal”, au alimentat mereu suspiciunile faţă destatul întotdeauna bănuit de tendinţe dominatoare. De exemplu, în Franţa, referirea la protejarea secretului în scopul apărării naţionale, a ascuns deseori încălcarea intimităţii cetăţenilor, aşa cum s-a întâmplat cu ascultarea ilegală a convorbirilor telefonice în cazul actriţei Carole Bouquet sau a ziaristei Edwy Plenel[97]. După ce a scris clasica, de acum, satiră *Omul nostru din Havana*, despre un vânzător de aspiratoare de praf din Havana care era recrutat de M.I.6, din cauza faptului că serviciul de informaţii britanic s-a înfuriat atât de

91 Mioara Anton, „Cetatea sub asediu". P.M.R. şi redefinirea vigilenţei politice şi revoluţionare (septembrie 1953), în „Arhivele Securităţii", vol. II, Editura Nemira, Bucureşti, 2004, pp. 342-361.
92 A.M.R., fond Microfilme, rola ASj-305, c. 637.
93 Ibidem, c. 638-639.
94 Ibidem, c. 639.
95 IstvânKirâly V, op. cit., p. 250.
96 Alain Dewerpe, op. cit., p. 47.
97 Joseph K., Cet archaïque secret d'Etat, în „Le Monde diplomatique", juillet, 2000, pp. 26-32.

tare, autorul romanului, scriitorul Graham Greene, a fost la un pas de a fi acuzat de ofensă contra autorităţii, în conformitate cu Legea secretului de stat din Marea Britanic Planurile de condamnare s-au prăbuşit în cele din urmă, deoarece au învins minţile mai luminate, care au observat că perspectiva argumentării în justiţie a faptului că redarea în roman a ifoselor birocratice ale oficialităţilor de la M.I.6 a violat securitatea statului ar putea doar convinge pe oameni că asemenea caricaturi ar fi adevărate[98]. În S.U.A., „Espionage Act” a fost folosită de foarte multe ori pentru incriminarea opiniilor contrare guvernului[99]. Clasificarea documentelor şi a informaţiilor în top secret, secret şi confidenţial de către Administraţia Truman a fost criticată adeseori de către opinia publică, aceasta acuzând partidele politice şi guvernul că se folosesc de această reglementare în scopuri politice[100]. Dar, cel puţin în cazul acestor societăţi, accesul la informaţii a cetăţenilor era reglementat şi constituia un principiu fundamental al funcţionării statului democratic. Prin adoptarea unor reglementări în privinţa datelor şi a informaţiilor de interes public se induce în mod implicit şi posibilitatea secretizării restului de date şi informaţii[101].

În lipsa unei legislaţii ferme şi detaliate, care să precizeze datele şi informaţiile pe care toate organizaţiile trebuie să le aducă la cunoştinţa publicului, legislaţia comunistă românească a deschis categoriei secretului calea unei proliferări inimaginabile în alte condiţii[102]. În perioada 1948-1965, secretul de stat era unul din instrumentele folosite în gestionarea poliţienească a societăţii, din cauza absenţei unei legislaţii care să definească această noţiune şi a unei clasificări a datelor şiinformaţiilor pe care statul le considera secrete, protejarea acestora fâcându-se prin instrucţiuni emise de Securitate şi Consiliul de Miniştri şi care nu erau publicate. Nicolae Ceauşescu, deşi a promovat iniţial o perioadă de relaxare în politica internă, condamnând abuzurile din perioada predecesorului său, introducând şi o legislaţie care să reglementeze definirea şi clasificarea datelor şi informaţiile cu caracter secret, a transformat apărarea secretului într-un puternic instrument de presiune asupra societăţii româneşti. Preponderenţa rolului pe care statul comunist îl avea ca sursă de drept subiectiv absolut în organizarea şi controlul vieţii sociale[103], absenţa unei deosebiri între siguranţa internă a statului şi cea externă, apariţia unei personalizări accentuate a puterii, făcea ca alături de obsesia „independenţei” regimului şi a pericolului unei „invazii” sovietice, „apărarea secretului de stat ca îndatorire patriotică a tuturor oamenilor muncii”

98 Ernst Volkman, Spionii. Agenţi secreţi care au schimbat cursul istoriei, Bucureşti, Editura Albatros, Editura Universal Dalsi, 1996, p. 485.

99 Norman Polmar, Thomas B. Allen, The Encyclopaedia of espionage, Gramercy Books, New York, 1977, p. 195.

100 Morton H. Halperin, Daniel N. Hoffman, Top Secret: National Security and the Right to know, New Republic Books, Washington D.C., 1977, p. 25.

101 IstvânKMly V., op. cit., pp. 84-85.

102 Ibidem, p. 84.

103 Ibidem p. 80.

să devină atât un important instrument de presiune asupra societăţii, dar şi un mijloc important de perpetuare a puterii. Inclusiv concepţia lui Nicolae Ceauşescu privind „activitatea de prevenire a infracţiunilor împotriva securităţii statului” s-a transformat într-o prezumţie generală a vinovăţiei, care implica generalizarea neîncrederii, represiunea fiind îndreptată nu împotriva unor grupuri sau persoane, ci împotriva întregii populaţii[104].

Obsesia „comploturilor împotriva României” provenea şi din faptul că doctrina patriotismului socialist şi a noţiunii de „securitate a statului” se reduceau, în esenţă, la supravieţuirea politică a lui Ceauşescu şi a regimului său politic. Se gândea oare acesta la mitingul fatal din 21 decembrie 1989, când denunţa activitatea „agenturilor imperialiste”, că spionii pot fi şi „alchimişti geopolitici”, aşa cum i-a numit scriitorul John Le Carré, adică subminatori de guverne, destabilizatori de economii şi asasini ai inamicilor declaraţi?[105]. În orice caz, aceasta a fost concluzia pe care mass-media din România şi Occident a dezvoltat-o despre evenimentele din decembrie 1989, fără a se gândi deloc, aşa cum afirmă Kennet Jowitt, că „dacă revoluţia are vreo semnificaţie, ea are a face cu orice altceva, exceptând ideea că a fost sau nu o conspiraţie, pentru că, repet, chiar dacă ar fi fost o conspiraţie, ea nu ar fi reuşit fără populaţie”[106]. Moştenirea regimurilor comuniste însă, respectiv activitatea operativă de poliţie politică a serviciilor de securitate, a lăsat urme adânci în psihiculnaţiunilor şi „vor fi necesari mulţi ani, pentru ca acei cetăţeni să înţeleagă pe deplin cât de profund le-au modelat vieţile şi destinele organizaţiile de poliţie secretă şi spionaj din ţările lor”[107].

Publicat în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 3-4/2006, pp. 146-157 şi nr. 3-4/2007, pp. 85-98.

104 Pavel Câmpeanu, op. cit., p. 259.

105 Apud Ernest Volkman, Spionaj, Editura Rao International Publishing Company, Bucureşti, 1998, p. 14.

106 Cit. în Adrian Neculau, Memoria pierdută. Eseuri de psihosociologia schimbării, Polirom, Iaşi, 1999, p. 169.

107E rnest Volkman, Spionaj, p. 16.